

Södertörns högskola | Institutionen för Lärarprogrammet
Utbildningsvetenskap C 30 hp | Examensarbete 15 hp | Vårterminen 2015
Grundlärarprogrammet med interkulturell profil med inriktning mot
fritidshem 180 hp

Den som ger sig in i leken får leken tåla!

– En studie om barns maktlekar.

Av: Patricia Kroik och Susan Barashi
Handledare: Christine Farhan

ABSTRACT

In for a penny, in for a pound.

Our essay is about children's exercise of power, oppression or domination in games or when playing on school grounds with one and other. We thought it would be interesting to look into how children in preschool and up to the fifth grade use power acts respective power plays in leisure-time. During four days we visited two different after-school center and carried out observations of children during the school day and later inside the recreation centers during leisure activities. In order to analyze our empirical material in relation to power, we have used Magnus Hörnqvist (2012) interpretation of Michel Foucault's theory of power - *Another Foucault*. We have also used Åsa Bartholdsson (2008) thesis about *The regular exercise of power regime – about normality and power in school*. The result is that from what we could tell from the children's interaction with each other is that self-relational activities is the exercise of power which leads to recreate standards organized around influence. Which is a power that is both of means of control and of resistance that is particularly useful for understanding children's participation. It constructs the individuals' strengths where the differences is converted to privileges and positions in a hierarchical order in the schoolyard.

Nyckelord: Makthandlingar, socialisation, maktlekar, konflikter, vänlig maktutövning, styrkeförhållanden, barn, beteendenormer.

SAMMANFATTNING

Barns maktutövningar över varandra har det inte talats om särskilt mycket i skolan. Däremot har det talats om maktlekar i media, vilket vi tyckte var intressant. Vi har tittat närmare på hur barn i förskolan upp till årskurs 5 använder sig utav makthandlingar respektive maktlekar i fritidshem och på rasterna. Under fyra dagar besökte vi två olika skolors fritidshem och genomförde observationer av eleverna under samtliga raster under skoldagen samt senare inne på fritidshemmen under fritidsverksamheten. För att kunna analysera vårt empiriska underlag i relation till makt så har vi använt Magnus Hörnqvist (2012) tolkning av Michel Foucaults maktteori - *En annan Foucault*. Vi har även använt oss av Åsa Bartholdsson (2008) avhandling om *Den vänliga maktutövningens regim – om normalitet och makt i skolan*.

Det vi kunde utläsa av elevernas samspel med varandra var att det i allra högsta grad utspelas olika maktförhandlingar i samtliga av skolbarnens lekar. Makten på skolgården är integrerad som relationell aktivitet. Den pågår i rörliga relationer med handlingar som är organiserade kring inflytande, vilket innefattar att maktutövningen leder till att återskapa normer. Resultatet blir att handlingarna konstruerar styrkeförhållanden där skillnaderna i individernas beteende omvandlas till privilegier och positioner i en hierarkisk ordning på skolgården. I det stora hela kan man säga att olika skolbarn har olika roller.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. INLEDNING	2
2. BAKGRUND – EN DISKUSSION OM BEGREPPET MAKTLEKAR	3
3. SYFTE OCH FORSKNINGSFRÅGOR	6
3.1. SYFTE.....	6
3.2. FORSKNINGSFRÅGOR.....	6
4. TIDIGARE FORSKNING	7
5. TEORI OCH METOD	8
5.1. TEORI	8
5.1.1 DEFINITION AV MAKTLEKAR.....	8
5.1.2 FOUCAULTS MAKTANALYS.....	9
5.1.3 BARTHOLDSSONS NORMALISERINGSPROCESS.....	12
5.2. METOD	13
6. ANALYSMATERIAL	14
6.1 OBSERVATIONER.....	14
6.1.1 DEN FRIA LEKEN	14
6.1.2 SYMBOLISKA VÅLDSHANDLINGAR.....	15
6.1.3 STRUKTURERADE LEKAR.....	23
6.1.4 PEDAGOGER VIDTAR ÅTGÄRDER	25
6.1.5 DELTAGANDE OBSERVATION	27
7. RESULTATANALYS OCH DISKUSSION	29
7.1 RESULTATANALYS.....	29
7.2 DISKUSSION	35
REFERENSER	37

”Först låter man lillfingertopparna röra varandra och sen säger någon: Nadish! Då äger jag henne!”

Barn två: *“Kolla, kolla, hon tar den från mig...”*

Barn ett: *“Nadish.”*

Barn två: *“Hon säger Nadish.”*

Barn tre: *“Vem säger...?”*

Barn två: *“... och sen äger jag henne.”*

Barn ett: *“En vecka, va?”*

Barn två: *“En vecka. Den kan, det beror på...”*

Barn ett: *“En vecka...”*

(Mummel i bakgrunden)

Barn två: *“... och sen hon ska säga till henne vad hon ska göra.”*

Barn fyra: *“Typ som att hon ska hämta vatten.”*

Barn ett: *“Då ska hon hämta vatten.”*

Vuxen: *“Både tjejer och killar gör detta?”*

Barn: *“Ja.”*

Vuxen: *“Är det roligt eller?”*

Barn: *“Ja.”*

(Skolministeriet 2011).

1. INLEDNING

I Skolverkets regleringsbrev (U2011/567/S, U2011/2649/S) för budget året 2012 valde man att göra en satsning för att stärka skolans värdegrundsarbete mot kränkande behandling och diskriminering, så som mobbning i skolan, förskolan och i fritidshemmet (Utbildningsdepartementet 2011). Skolverket fick i uppdrag att göra en utredning av begreppet maktlekar i förhållande till våld, trakasserier och kränkningar. De gick igenom undersökningar för att få en bild av omfattningen med syftet att kartlägga omfattningen av problemet med maktlekar i de obligatoriska skolformerna, gymnasieskolan och gymnasiesärskolan samt föreslå hur skolorna kan arbeta med att förebygga sådana maktlekar. Den befintliga forskningen särskiljer inte problemet med maktlekar från andra lekar utan istället koncentrerar sig på handlingen som enskilt våld, kränkande behandling eller beteende. Det gäller att vara observant på när förolämpningar normaliseras inom ramen för regler i lekar och jargong (Skolverket 2013, ss. 2, 13).

Men i överensstämmelse med demokratiska värderingar och mänskliga rättigheter måste skolor ha ett kontinuerligt värdegrundsarbete som förankrar respekten för alla människors lika värde (Skolverket 2012, s. 18ff). Både skollagen och diskrimineringslagen har till syfte att skydda elever mot trakasserier, diskriminering och kränkande behandling, vilket ställer krav på verksamheter i fritidshemmet. Skolverkets allmänna råd om fritidshem ger exempel på hur ett målinriktat arbete som främjar likabehandling kan se ut med ökad medvetenhet om normer och attityder och kunskap om trakasserier, diskriminering och vad som är en kränkande behandling (Skolverket 2012, s. 17). Syftet med vår undersökning är att ta reda på hur ett eller flera barn utövar makt över en eller flera individer i lekar. Är det några enstaka individer som tar sig makten och sedan utövar den? Är maktlek en lek med våldsinslag och kränkningar eller kan det också vara utan våld? Tilldelas några enstaka individer en maktposition i någon form av en socialhierarki?

Det finns många faktorer som påverkar maktlekarnas utveckling. Exempelvis skriver Skolverket att maktlekar inte täcks av de vedertagna definitionerna mobbning och kamratförtryck. Lekarna kan vara gruppstärkande i ett sammanhang mellan kompisar. De som medverkar blir både lovligt byte och förövare (Skolverket 2013, ss. 3-4). Vi anser att det här är ett väldigt intressant och högaktuellt ämne speciellt för oss som blivande fritidslärare som stöter på olika former av maktkonstellationer i skolverksamheten.

2. BAKGRUND – EN DISKUSSION OM BEGREPPET MAKTLEKAR

På en grundskola i Stockholms län bevitnades vid ett tillfälle en klassisk lek vid namn ”sten, sax, påse” på skolgården. Barnen står i en klunga och tävlar mot varandra genom att forma sina händer till antingen en sten, sax eller påse (knytnäve, peace tecknet eller bitch-slap). Men att förlora leken har förändrats över tiden och har nu övergått till att handla om fysiska våldsinslag. Ett barn som förlorar utmaningen i leken blir straffad av eller tvingas göra det själv under bevakning av sina kamrater. Detta innefattar slag mot kroppen eller andra former av förnedringar mot sig själv. Ett exempel kan vara att få ett knytnävsslag eller bli tvingad till att slå sitt eget huvud mot en vägg. Observationen av denna lek gjorde att vi ville veta ifall detta bara var ett engångstillfälle, eller om det förekommer regelbundet på skolor och i fritidshem. Detta ledde till att vi ville ta reda på hur barn använder sig utav makt, styrka, popularitet och manipulation i lekar. För att kunna förklara dessa former av lekar har vi valt att kategorisera dessa lekar som *maktlekar*.

Enligt Skolverket så myntades begreppet maktlekar först 2010 av den ideella organisationen ALMAeuropa som erbjuder utbildningar för skolpersonal om maktlekar. ALMAeuropa menar att maktlekar är lekar eller ritualer bland barn som innehåller våld eller kränkningar mellan kompisar. Vidare anges att maktlekar, till skillnad från mobbning gör att deltagarna, i det här fallet eleverna, kan i ena stunden vara den som blir utsatt av en kränkande behandling men i nästa stund själv vara den som utövar mobbningen (se Skolverket 2013, ss. 3-4). Handlingen göms under föreställningen av att vara en lek. Sannie Wedberg är en av författarna till boken *Maktlekar – Det dolda gruppvåldet bland unga* och hon menar att dessa lekar är frivilliga och att straffen är lika för alla som deltar. Författarna till boken har valt att kalla den här sortens lekar för maktlekar, därför att det handlar om vem som har makten att leda lekarna och således även bestämma straffen (De Freitas 2010). Vidare förklarar Skolverket att begreppet maktlekar är relativt nytt. Det har inte tidigare varit föremål för någon vetenskaplig diskussion eller definiering, men begreppet har diskuterats i media. Det ges ett stort tolkningsutrymme för hur man kan definiera ordet maktlekar. Det är inte alltid som leken innebär våld och kränkningar (se Skolverket 2013, s. 2).

”Pang! Du får plötsligt ett hårt slag i nacken, och det svartnar för ögonen i några

sekunder. "Invigning!" ropar din klasskamrat, och du vet mycket väl att han har rätt att slå dig när du är nyklippt – du var bara inte beredd" (Svensson 2010b). Det här är ett exempel på en maktlek som sker på olika skolor runt om i landet. Esbjörn Larsson är filosofie doktor samt lektor vid Uppsala universitet och har specialiserat sig på hur den svenska utbildningen över tiden har ändrats. Han poängterar att maktlekar inte är något nytt i historien. Det var under 1800- talet som dessa lekar fick en starkare ställning inom samhällets övre klasser. Våldet upplevdes då som ett naturligt inslag i pojkars liv och ansågs vara en grundläggande del i deras förberedelse inför vuxenvärlden (Lerner 2011). Wedberg förklarar att lekarna i sig har funnits länge men att de kan ändras med tiden eller skilja sig från skola till skola. Men det som utgör differensen bland lekarna idag är att varje utövare kan parallellt ha flera lekar som äger rum samtidigt. Detta medför att den som är med i lekarna kan åka på stryk, praktiskt taget när som helst. En och samma elev kan i sin vardag ha så många som tio olika lekar att hålla reda på. Det gäller att oupphörligt vara på sin vakt för att undvika sparkar och slag och således vara den som istället sparkar eller slår. En risk med detta kan vara att vissa individer blir mer utsatta än andra och på så sätt urskuldar lekarna mobbning (De Freitas 2010; Svensson 2010b). Psykologen Jenny Klefbom menar att de ritualiserade förolämpningar som barn och ungdomar utsätter varandra för kan likställas med det förtryck som kriminella gäng internt använder sig utav. Den som bryter mot den interna normen, den så kallade oskrivna lagen blir bestraffad av sina egna kamrater. I ett sådant system tas inget för givet, marginalerna mellan kamratskap, fiendskap, rätt och fel blir minimala. Det som slutligen räknas är att klara sig genom dagen någorlunda oskadad (Lerner 2011).

Den lek som några barn beskrev i inledningen var Nadish även kallad för slavleken (några kanske tänker på 'slav och president' som i grunden är ett kortspel). Leken går ut på att en person utses till kung eller härskare och får bestämma vad slaverna, d.v.s. de andra deltagarna ska göra. Slaverna måste sedan utföra tjänster åt kungen. Den som inte lyder och tjänar sin ledare blir slagen eller utfrysad. Tjänsterna kan bestå i alltifrån att hämta något, till att kränka någon eller snatta någonting. Vissa uppdrag är harmlösa, andra förödmjukande, brutala eller brottsliga. Det är nästan alltid samma personer som är härskare respektive slavar. Den här leken tas upp som ett exempel på maktlek av ALMAeuropa. De menar att leken kan börja som en typ av "I dare you"- lek (ALMAeuropa u.å.). Wedberg är av den åsikten att även bland de yngre barnen blir handlingssättet mer aggressivt. Det kan exempelvis handla om att man leker att man är den andres hund, och då tvingas dricka vatten ur toaletten (Flores 2015). Levin berättar att "[...] man kunde ta sig ur leken om man sade ett särskilt ord. Men det

gjorde man inte, för man ville ju inte bli ett mobboffer” (Levin u.å. se Svensson 2010a). Enligt Klefbom bidrar maktlekarna till att många elever upplever sig otrygga vilket i sin tur kan leda till en emotionell avtrubbning (Lerner 2011). De processer som ligger bakom mobbning har studerats av Björn Eriksson som är professor i sociologi. Han menar att barn gärna testar gränserna. När de väl har lärt sig de sociala spelreglerna så kommer en hierarki i gruppen att fastställas. Han menar om det inte finns en slagsrangordning så skapar det en oro bland barnen. En av de äldsta ritualerna är att genom våld visa sin styrka. Ledaren har ett kontinuerligt behov av att visa vem det är som bestämmer, och den som inte alls vill vara med riskerar att bli utfrysad (Svensson 2010b).

Skolverket menar att det kanske är olämpligt att peka ut vissa lekar som oacceptabla eftersom det riskerar att fria andra lekar där kränkningar förekommer. Det hela beror på hur leken leks (Skolverket 2013, s. 2). Läkaren och psykoanalytikern Björn Wrangsjö menar att makt och lek inte passar ihop, sekunden någon tvingar någon annan har leken omvandlats till förtryck. Den som är starkast bestämmer reglerna och tar sig då också tolkningsföreträde. På detta sätt kan alltså den som bestämmer bortförklara förtrycket som en lek och till följd av det, har då banat väg för ännu värre trakasserier (Svensson 2010b). Det råder delade tolkningar om vad som är en maktlek. Skolverket vill inte att man särskiljer problemen med så kallade maktlekar från andra lekar där reglerna innebär tvång, maktutövningar, kränkningar eller våld. Befintlig forskning om kränkningar och våld ger inte stöd till att maktlekar är ett växande eller särskilt omfattande problem (Skolverket 2013, ss. 2, 13). Wedberg menar att det är ett fenomen, som har varit dolt i vuxenvärlden då maktlekar rör sig ofta på båda sidor om gränsen för vad som är acceptabelt. I maktlekar kan det ofta vara så att det på ytan ser ut att vara en jämlik lek, men i grunden inbegriper olika former av kränkande behandlingar (Wedberg 2010). Larsson menar att det inte *”är maktlekarna som i första hand har förändrats, utan vuxenvärldens tolerans mot våldet i dem”* (Lerner 2011). *”Genom sin lojalitet i kompisgruppen sätter man de vanliga sociala normerna ur spel för att stärka grupp känsla och stävja tristessen [...]. I den måste du vara förövare och du måste även vara offer. Att vara någon i gruppen är viktigare än rätten att vara fri”* (Wedberg, Mohr & Koch 2010, s. 7).

Skolverket pålyser att det väsentliga är att den eventuella kränkningen ska vara i centrum och inte om leken kan eller inte kan kategoriseras som en maktlek (Skolverket 2013, s. 14). Men samtidigt så menar dem att en så kallad maktlek kan hamna utanför begreppen kränkande behandling, mobbing samt trakasserier då det handlar om bagatelliserade händelser där

deltagarna inte ser sig själva som utsatta. Det kan även vara så att kränkningarna övergått till att bli så normaliserade att de inte längre upplevs som något att reagera på (Skolverket 2013, s. 4). Många maktlekar bygger på ledare och följeslagare men även positionering och mätandet av styrka. Som till exempel vem är modigast, starkast eller bäst? Att känna samhörighet och utsättas för gruppträck är olika påtryckningsfaktorer som gör att man är beredd att både ta emot och utöva våld för att få vara med (ALMAeuropa u.å.). Det är andra lagar som gäller i barnens tillvaro än i det övriga samhället menar Wedberg. Dessa lekar suddar ut gränserna för vad som anses acceptabelt och vad som inte är det. På det sättet påverkar detta ungdomarnas värderingar när det kommer till våld och makt (Svensson 2010b). Klefbom anser att skolan har ett stort ansvar att hjälpa eleverna att utveckla hälsosamma värderingar. Men i dagsläget så har lärare och fritidshemspersonal ingen tid över för att samtala om allvarliga tankar och känslor hos eleverna (Lerner 2011).

3. SYFTE OCH FORSKNINGSPRÅGOR

3.1. SYFTE

Syftet med analysen är att ta reda på hur ett eller flera barn tillämpar makt över en eller flera individer i lekar, men även på vilket sätt i leken som barnen använder sig utav makthandlingar som exempelvis manipulation för att uppnå sina egna ändamål.

3.2. FORSKNINGSPRÅGOR

- ❖ Är det några enskilda individer som tar sig makten och sedan utövar den?
- ❖ Tilldelas några enskilda individer en maktposition i någon form av en socialhierarki?

4. TIDIGARE FORSKNING

Den tidigare forskning som låg närmast det vi ville undersöka hittade vi bland teoretiker och forskare som på något sätt undersökt olika maktförhållanden. Vi har tittat på forskning som innefattar begrepp om barn, makt och normer och det vi tittat noggrannast på är de forskare som har kopplat makt till normer eller till konflikter i förhållande till socialt samspel emellan elever. Samtidigt vill vi påpeka att forskning om maktlekar är svår att finna då begreppet är nytt. Enligt Skolverket har begreppet inte varit föremål för någon vetenskaplig diskussion eller definiering (Skolverket 2013, s.2). Den befintliga forskningen särskiljer inte problemet med maktlekar från andra lekar utan istället koncentrerar man sig på handlingen som enskilt våld, kränkande behandling eller beteende (Skolverket 2013, ss. 2, 13).

Inge Johansson (2011) professor i pedagogik vid Stockholms universitet menar att fritidshemmet är en tuff miljö för många elever. ”*Regler, normer och sätt att vara mot varandra lärs in som en integrerad del i allt som sker i vardagen*” (Johansson 2011, s 74). Han menar att eleverna i stor omfattning lär sig av varandra och har också en skarp insikt om vem som är vad i en viss situation. Några elever är självutnämnda ledare när det gäller att bestämma i lekar, medan andra är duktiga i exempelvis något spel. Några elever frambringar stort förtroende hos kamraterna medan somliga elever ofta blir exkluderade ur leken (Johansson 2011, ss. 73-74). Vidare menar han att det mellan flickor förekommer mycket maktkamper. Dessa handlar mest om att man förhandlar sinsemellan om vilka normer och regler som ska gälla. Men det handlar också framförallt om vem som ska bestämma, vem som ska få vara med och leka. Det är inte ovanligt att hävda sig fysiskt i dessa konflikter. Detta sätt att fysiskt försvara sin maktposition kan skapa oro och osäkerhet i gruppen (Johansson 2011, s. 63). Charlotte Tullgren som är universitetslektor i pedagogik vid Högskolan Kristianstad menar att pedagogerna försökte leda bort eleverna från lekar som betraktades som otrevliga eller våldsamma eller på något annat sätt mindre lämpliga (jfr Dolk 2013, s. 203). ”*Flera forskare menar att den överordning vuxna har i förhållande till barn är den minst ifrågasatta dominansordningen*” (Dolk 2014, s. 14). Klara Dolk (2013) lektor i barn- och ungdomsvetenskap vid Stockholms universitet. Hon menar att maktrelationen mellan barn och vuxna är asymmetrisk. Detta utvecklar hon med att säga att på grund av den vuxnes ansvar över barnet kan denna maktutövning aldrig upphävas bara omförhandlas. Vidare nämner hon att normer mestadels inte verkar genom hot, våld eller förtryck utan genom att människor självmant anpassar sig till dem. De gärningar som utförs i enlighet med den

rådande normen förefaller självklara eller rent naturliga, men de handlingar som avviker mot normen framstår som konstiga eller obegripliga (Dolk 2014, ss. 20, 25). Dolk (2013) anser att en vänlig maktutövning avser att med kontroll inverka på andras beteenden och uppföranden med hjälp av olika tekniker och strategier (se Dolk 2013, s. 90).

Anledningen att vi tar upp det här är för att eleverna gör ett återspeglade av vuxnas beteende, med andra ord barnen gör som de vuxna gör inte som de säger.

5. TEORI OCH METOD

5.1. TEORI

Först kommer vi förklara på vilket sätt som vi kommer att använda oss av ALMAeuropas myntade begrepp maktlekar. Sedan gå in på Michel Foucaults maktteori och slutligen avsluta med Åsa Bartholdssons teori om normaliseringsprocessen.

5.1.1 DEFINITION AV MAKTLEKAR

Wedberg, Mohr och Koch (2010) menar att begreppet maktlekar avser ritualer och lekar som inte täcks av de allmänt godtagna begreppsbestämningarna så som mobbning eller pänalism (Wedberg, Mohr & Koch 2010, s. 10). Klefbom anser att maktlekar utövas i form av öppna kränkningar, outtalade hot, social exkludering eller gruppträck. På så sätt skapas en kamratkultur med starka gemensamma normer och värderingar som tillåter någon eller några skolelever att behålla rätten till maktutövning (Klefbom 2011, ss. 11, 14). Det vill säga att reglerna förändras i takt med ledarens behov eller önskningar. Det är samma regler som legitimeras eller går emot värderingar och normer (Klefbom 2011, ss. 15, 16).

Samtidigt anser Peter Gill professor i pedagogik vid Högskolan Gävle att maktlekar kan betraktas som en kollektiv mobbning som är uteslutande social. I vissa fall kännetecknas maktlekar av otydliga regler och avsaknad av regelstyrning. I andra fall innebär det att reglerna nyanseras efter stigande ålder och att reglerna legitimeras av skolelevers frivilliga deltagande (Gill 2011, s. 48). Gill berör motreaktioner inom maktlekar där lekens utfall skapar obehag hos deltagare. Maktlekar kan betraktas som upprepande kränkningar eller

våldshandling av en eller flera individer mot en annan individ i maktlös ställning (Gill 2011, ss. 55, 55). Några gemensamma kännetecken för maktlekar är subtila kränkningar med uppsåt. Dessa uppsåt syftar till upprepande handlingar som hånar samt åsamkar skada hos deltagarna. Andra kännetecknen som förekommer är hur ledaren rekryterar medlöpare som invigs i maktkulturens egna regler inom leken (Gill 2011, ss. 57, 58).

Med andra ord verkar maktlekar i det fördolda och under olika former. Det är möjligt att skolelever deltar i leken frivilligt men det finns villkor att följa, och regler som styr vilka konsekvenser en skolelev upplever efteråt.

Det sätt som vi kommer att använda begreppet maktlekar är när ett eller flera barn utövar en makthandling i en lek oberoende på om leken är påhittad eller har givna regler som t.ex. Burken. Det vi menar är alltså när en elev använder sig av en handling i lek som syftar till att stärka sin egen position, genom exempelvis styrka, manipulation eller omförhandlingar av regler.

5.1.2 FOUCAULTS MAKTANALYS

Michel Foucault är en fransk filosof och idéhistoriker som använder diskursanalys i relation till makthandlingar. Magnus Hörnqvist professor i kriminologi vid Stockholms universitet har sammanfattat en del av Foucaults tankar om maktens problematik i boken *En annan Foucault* (2012). Hörnqvist (2012) skriver att Foucault förutsätter att det finns tre distinktioner som är centrala och integrerade med varandra för att förstå maktens problematik. Distinktionerna kan definieras som **maktens dubbelhet**, **repressiv makt** och **produktiv makt**.

Maktens dubbelhet berör skillnaden mellan makt som aktivitet och makt som relation. Begreppet makt förutsätter en föreställning om att samhället är i grunden ojämlikt. När makten utövas i samhället ger den upphov till konflikter som ifrågasätter dess överlevnad (Hörnqvist 2012, s. 10). Detta är vad Foucault kallar för makt som aktivitet. Den är organiserad i beståndsdelar som agerar i ett växelspel av icke jämlika och rörliga sociala relationer (jfr Hörnqvist 2012, ss. 12, 13). Varje social relation är en maktrelation och varje mellanmänsklig relation blir ett styrkeförhållande. Hur detta styrkeförhållande ser ut beror på vilka historiska faktorer eller skillnader som existerar i dess omedelbara närhet samt i

samhället (Hörnqvist 2012, s. 12). Detta är den relationella makten som Foucault berör som en slags dubbelhet i förhållande till makt som aktivitet. Den verkar genom de minsta elementen och är utspridd i hela samhället. Med andra ord är den inte lokaliserad till en särskild region utan den finns överallt. Den skapas och utgås från varje punkt i interaktionen mellan människor i alla typer av relationer. Makten är ständigt aktiv och vilka faktorer som är relevanta beror på vilken struktur som dominerar i interaktionen (jfr Hörnqvist 2012, ss. 12-13).

Makt är inget enhetligt fenomen utan består av flera maktrelationer i ett samhälle med förbindelser till oupphörliga konfrontationer och kamp som omvandlar, förstärker, stödjer eller rubbar handlingarna mellan ett bestämt antal individer. Makten behöver alltid en bestämd form av tillfälliga och ständigt upprepande konfrontationer för att kunna återskapa maktutövningar. Poängen är att makthandlingar aldrig kan undgå att ta sig uttryck (jfr Hörnqvist 2012, ss. 15, 18). Foucault förklarar detta vidare med uttrycket *the conduct of conduct* eller *governmentality*, vilket syftar i första hand på att styra sitt eget och andras beteende. Styrning av beteenden innebär att man försöker direkt påverka vilka handlingar som utförs genom att strukturera upp olika handlingsalternativ (jfr Hörnqvist 2012, s. 17). Men distinktionen mellan icke-makt och makthandlingar är inte definitiv. Foucault försöker besvara detta med att en viss typ aktivitet eller handling måste utföras som kännetecknas av tre olika utmärkande drag för alla maktrelationer (Hörnqvist 2012, s. 15). Varje maktrelation är ojämlik. Av det skälet kan parterna betraktas som en slags överordnade respektive underordnade av varandra (Hörnqvist 2012, s. 21). Makten är omstridd. Konflikterna i varje maktrelation är inte tillfälliga utan inneboende. Makten återskapar och förlänger en historia av konflikter som överskrider den individuella maktrelationen. Därmed blir den omgiven av och en del av samt blir påverkad av andra styrkeförhållanden och konflikter. Maktrelationen är inte längre entydig utan innehåller många punkter där risker för motreaktioner kan äga rum (Hörnqvist 2012, ss. 20-21). Således är makten instabil. Den rörliga basen som ger upphov till olika makttillstånd är beroende av vilka handlingar som ageras ut. Det finns alltid en möjlighet att agera och aktivt göra motstånd så att maktbalansen kan förändras till ens egen fördel. Maktrelationer kan därmed undermineras, förstärkas eller omkullkastas för varje styrkeförhållande existerar i en kontext som präglas av motsättningar och konflikter vilket resulterar i en grundläggande instabilitet (Hörnqvist 2012, ss. 21-22).

Den instabiliteten kan stabiliseras genom **repressiv makt**, enligt Foucault. Den repressiva makten kan skalas av till fyra olika antaganden. Den ursprungliga makthandlingen lägger grunden för all kommande maktutövning genom att diktera och instifta gränser som inte får överskridas. Den lägger alltså in en dikotomi som delar in alla handlingar i två kategorier. Dessa är tillåtna och otillåtna handlingar och gränsen är mellan tillåtet och otillåtet beteende, normalt och onormalt eller rationellt men även irrationellt beteende. Principen är detsamma som konstaterar att all maktutövning av juridiskt slag är en maktutövning som åtskiljer och fastslår skillnader samt upprättar gränser (Hörnqvist 2012, s. 33). Individens ställs inför en **binär regim** det vill säga på den ena sidan lagstiftande makt och på den andra sidan lydiga undersåte (Hörnqvist 2012, ss. 36-37). Därigenom antyds att det finns ett samband mellan den lagstiftande makten och det lydiga subjektet. Det innebär att den som utövar makten fattar medvetna beslut som utgår från gällande regler och reagerar på överträdelser. Den som konfronteras med reglerna behöver utföra ett val. Subjektet det vill säga individen måste här uppfattas som en aktör med två olika innebörder, för det första som en aktör som styr över sina handlingar och för det andra en undersåte som är underkastad regler (Hörnqvist 2012, ss. 34, 37). Då all makt verkar för att slå fast skillnader, förvanska eller bestraffa de som går emot hegemoniska normer, leder handlingar till lydnad eller olydnad. Foucault delar in sådana handlingar i tre olika kategorier - **passiv lydnad** som håller sig inom ett definierat handlingsutrymme, **handlingsalternativ** som aldrig utmanar maktpositioner samt **motreaktioner** som producerar olydnad, vilket representerar överträdelser och ett omedelbart hot som korsar gränsen för det tillåtna. Detta för oss till **den produktiva makten** som ger upphov till, koordinerar och hanterar individers positioner, handlingar och konfliktmönster. (Hörnqvist 2012, ss. 59, 35-36). Den produktiva makten är organiserad runt normer. Den påverkar individens handlingar och deras konstruktion av maktrelationer inom den egna gruppen. Foucault förklarar detta med att en individ inte konfronteras från en yttre position utan istället omorganiserar inifrån. Det rör sig om en intensifierad, mångfaldig, flera gånger upprepade inlärning som bygger på de regelbundenheter som kan urskiljas i målgruppens eget beteende. Det vill säga handlingar som inte längre avviker från normen (jfr Hörnqvist 2012, ss. 60, 62). Då den repressiva makten förhindrar motreaktioner så uppmuntras förmågan av den produktiva makten (Hörnqvist 2012, ss. 61-65). Detta för oss till normalisering och beteendenormer.

5.1.3 BARTHOLDSSONS NORMALISERINGSPROCESS

Åsa Bartholdsson (2008) lektor i pedagogiskt arbete berör *normalitetsmanifestation* i samband med makthandlingar. Den bygger på det som uppfattas som "bestämda värden i ett bestämt samhälle vid en bestämd tidpunkt och är därigenom moralisk och normativ till sin karaktär" (Bartholdsson 2008, s. 10). Föreställningar om det normala och vad som är avvikande präglar de sociala och kulturella sammanhang som vi befinner oss i. Med andra ord beskriver hon en socialisationsprocess, vilken är en lokal, kontextrelaterad praktik där kulturell kompetens förmedlas och överförs till andra människor. Vi kan studera vilka lokala värden och tolkningsmodeller som finns i ett socialt och kulturellt sammanhang. Detta genom att se vilka oönskade uppträdanden som existerar och där också kunna utläsa vilka normer som dominerar (Bartholdsson 2008, ss. 11-14). Med detta sagt kan man se normaliseringsprocessen som en slags uppfostran där kulturella föreställningar bestämmer syfte och mål med barns utveckling. Processen är en maktrelation där normer, erfarenheter och relationer träder fram och ger vuxna tolkningsföreträde (Bartholdsson 2008, ss. 14-15). Detta har till följd att barn blir betraktade som sociala och kulturella aktörer i en kulturellt kontextualiserad barndom (Bartholdsson 2008, ss. 40-41). Man kan vidareutveckla Bartholdssons koncept om socialisationsprocess med Foucaults teori *om produktiv maktutövning* som verkar på tre skilda plan. Han menar att *individernas handlingar* står i förhållande till *varandra* och *sig själva*. Deras *positioner* och *dispositioner* ger upphov till *maktutövning* och *handlingar*. Genom att omväxlande inkludera eller exkludera individer i relation till deras egna, specifika grupper. En sådan produktiv maktutövning försöker upprätthålla maktpositioner genom att nyordna individernas egna inbördes relationer, privilegier eller positioner inom en bestämd struktur (Hörnqvist 2012, ss. 67-68). Foucault associerar produktiv makt med rekonstruktioner av sociala relationer mellan människor. Den är centrerad runt hegemoniska normer med dubbla karaktärer av värderingar, som i kombination med mätning av prestationer i bestämda situationer skapar ett underlag som används i ett komplext, diskursiv växelverkan där erfarenheter och föreställningar står i ett förhållande till omvärlden.

Eftersom fritidshemmet utgör en del av verksamheten i skolan som i sin tur är en del av samhället så kan man säga att detta konsumeras och reproduceras av skolelever. Utövning av makt, makthandlingar samt normer står i förhållande till varandra, vilket framgår när individer upplever socialisationsprocesser. Det finns en överordnad princip som måste respekteras och

strävas efter. Vårt samhälle domineras av hegemoniska föreställningar om hur en individ bör agera, vilket skapar total lydnad eller motreaktioner som underkänner *den binära regimen*. Detta innefattar barn som aktörer. De agerar i sociala och kulturella sammanhang och utövar makthandlingar över en eller flera individer. Då fritidshemmet vilar på konstruerade föreställningar om vad som uppfattas som en lek så medverkar man till att rekonstruera hegemoniska attityder om hur leken går till. Men genom att förstå de diskurser som medverkar till att bestämma vad som uppfattas som normaltillstånd inom barnens egen kultur så kan vi avkoda deras maktutövningar inom lekar.

5.2. METOD

Den materialinsamlingsmetod som vi valde att använda oss av var observationer samt intervju. För att komma i kontakt med skolorna så skickade vi ut ett brev till sammanlagt åtta olika skolor. I brevet presenterade vi vårt syfte med c-uppsatsen samt att vi ville komma på besök, för att genomföra observationer samt intervjua fritidspersonal. Av dessa svarade två skolor att de gärna ställde upp på intervju samt att vi var välkomna på besök. Vi har valt att inte nämna vare sig skolornas namn eller i vilken kommun de ligger i. Samtliga medverkande har lovats anonymitet. Därav är samtliga namn som nämns fingerade.

Vi har tillsammans totalt under fyra hela dagar observerat elever i årskurs F-5 på två olika skolor. Den metod som vi har valt är en öppen och icke-deltagande observation där vi kan studera beteenden och makthandlingar i elevernas naturliga sammanhang, d.v.s. bland kamrater. Det innebär att vi som observatörer inte ska delta i några aktiviteter utan ska iaktta eleverna när de samspelar med varandra. Skälet till att vi valde en öppen och icke-deltagande observationsmetod var för att vi inte ville påverka elevernas samspel med vårt eget deltagande. Av den orsaken att det kan störa gruppens genuina beteenden och makthandlingar (Patel & Davidson 2011, s. 99). Istället önskade vi att se hur deras interaktion under olika aktiviteter gick till och vilka makthandlingar som utövades under lekar. Detta till skillnad från en strukturerad observation som innefattar ett konstruerat observationsschema och en lista på de beteenden som ska identifieras och registreras (Patel & Davidson 2011, ss. 93-97).

Vi har i efterhand konstaterat att intervjumaterialet inte tillför något till det som vi ville undersöka gällande barns utövande av makt samt maktlekar. Intervjuerna speglade problemet

med maktlekar på skolgården men på grund av att vi önskar att definiera begreppet maktlekar på egen hand och se hur barnen använder maktlekar i sitt sociala sammanhang så har vi valt att inte ta med materialet ifråga.

6. ANALYSMATERIAL

6.1 OBSERVATIONER

Observationerna har vi strukturerat upp under olika rubriker där vi sammanställt de olika sätt som barn leker respektive utövar makt över varandra. Varför vi valt att göra på det här sättet är för att makthandlingar inom lekar uttrycks på olika sätt.

6.1.1 DEN FRIA LEKEN

Inom den fria leken så leker barnen på fria utrymmen utan pedagogernas ständiga närvaro alternativt översikt. Enligt Christian Eidevald (2009) är en fri lek när barnen själva konstruerar leken i så hög grad som möjligt (Eidevald 2009, s. 101). Detta visas på ett tydligt sätt i de följande observationerna.

Fyra tjejer står i en kingruta på skolgården de har ingen boll och de spelar inte *King* de leker något annat med andra regler. En av flickorna dirigerar de övriga, de flyttar sig mellan hörnen i kingrutan.

En flicka med pandamössa sitter utanför sandlådan och leker själv med hink och spade. Fickan tittar upp varje gång någon går förbi. Hon följer dem med blicken och återgår till sitt sandskopande.

På en sida av skolgården finns en klätterställning som är byggd som en hinderbana. En hängbro, rep man både klättrar upp och ner med, det finns även stolpar i olika höjd som är nertryckta i sanden. På en bom går två flickor balansgång. De gör även akrobatiska rörelser. Den ena flickan står på ett ben, det andra benet lyfter hon rakt upp i luften och över sitt huvud.

Bredvid skolan ligger ett dagis och på en av byggnaderna har några dagisbarn klättrat upp på taket. Några ligger ner och solar sig. De andra barnen sitter och kikar nyfiket in på skolgården, troligtvis för att se vad de stora skolbarnen gör.

Vid sidan om fotbollsplanen står två flickor. En av flickorna har vänt ryggen mot den andra flickan. Flickan som står med ryggen emot lutar sig bakåt tills hon faller. Flickan som står bakom fångar upp henne. Nu byter de roller. Flickan som just fångat vänder sig om och faller i sin tur bakåt, också hon blir uppfångad. Detta fortsätter i flera minuter där flickorna turas om att falla bakåt respektive att fånga upp varandra.

Några flickor sitter vid ett bord och ritar. Två av flickorna tittar hela tiden på den tredje och härmar henne i allt som hon ritar. De ritar samma sak. Det går så långt att de till och med vill färglägga med samma penna inte bara samma färg. De berömmar flickans målning och söker hennes uppmärksamhet, ber henne att titta på deras teckningar och höra vad hon tycker.

Inom den fria leken använder barn skolans inramning och redan befintliga lekar till att skapa nya regler som sedan används i beteende lekar. Med det menas att barnen utövar eller påverkar varandra i leken med att utöva någon form av lärande beteende mot varandra. Det vi kan se är alltså en normerande makt i handlingen.

6.1.2 SYMBOLISKA VÅLDSHANDLINGAR

Detta stycke handlar om när aktiva handlingar går överstyr. Vissa handlingar kan kategoriseras som repressiv eller produktiv makt medan andra handlingar kan sättas i relation till en slags governmentality. Vi kan även se ett flertal handlingar som syftar till att normalisera skolelever till att acceptera givna regler och normer kring hur leken skall utövas på skolgården samt i fritidsverksamheten.

Vid skogsbrynet står ett flertal pojkar de har alla varsin pinne i handen. De viftar med pinnarna runt omkring sig. En av pojkarna börjar attackera ett träd och två

andra härmar den första. De övriga pojkarna står först och bara tittar på men sedan sprider de ut sig och börjar jaga varandra mellan träden.

En pojke och en flicka sparkar boll tillsammans mot en vägg. En annan pojke är också med dem men han håller i en bandyklubba. Pojken pratar med dem båda. De bollspelande eleverna verkar inte störas av pojken med bandyklubban eller hans viftande och det faktum att han rör sig emellan dem båda medan de spelar.

En pojke sparkar upprepade gånger en boll mot väggen på fritidshemmet tills bollen stannar kvar vid väggen. Det såg ut som om han hade för avsikt att lägga undan bollen vid väggen men orkade inte gå de ca 15 meterna. När bollen stannat vid väggen valde pojken att spinga efter sina kamrater som redan hade hunnit en bit bort.

Två killar leker med en pinne. Pojken med pinnen går baklänges och den andra pojken går mot honom han säger åt killen med pinnen att sluta upprepade gånger säger samma pojke ”*sluta men sluta då*”. Men allt pojken med pinnen gör är att gå bakläges och till slut säger han ”*men ta den då*”, han syftar på pinnen. Detta fortsätter och pojkarna rör sig sakta runt gården. När pojken får tag i pinnen sätter sig båda grabbarna på den, de har den mellan benen och går efter varandra som om de rider på grenen.

Fyra pojkar är vid sandlådan. Den är placerad i ett hörn där fritidsavdelningen ligger. De leker med varandra till en början. De knuffas och sparkar varandra. Vid tre tillfällen blir det hårdare knuffar, vilket svaras tillbaka med motreaktioner. Det utväxlas fula ord som t.ex. kuk. En av pojkarna visar mellanfingret till en annan och skriker ”*håll käften*” efter en hård knuff, som i sin tur knuffar och brottar ner honom i sanden. Grabbarna befinner sig i sandlådan det är ganska mjukt att bli nedbrottad här i stället för på cementen. Det finns en ganska stor kulle i mitten av sandlådan som några har byggt. På denna kulle står en av småkillarna och brottar ner dem som kommer nära. Han lyfter upp en av killarna bakifrån och blir samtidigt själv rammad av en annan alla tre landar med huvudet före ner i sanden. De tar i varandras midjor och huvud och lyfter varandra. Ibland slängs man mot sanden och får motta sparkar

mot kroppen. Det är ett virrvarr av armar och ben. Pojken som befinner sig underst i högen skriker ”AJ”. Väl på fötter igen så fortsätter styrkeprovet det är alla mot alla men de möts även två mot två. Det grabbarna gör påminner lite om leken Herren på täppan. Det är tydligt att killarna prövar sin styrka på varandra, som vem är starkast, vem som är mest uthållig och så vidare. Brottningen blir allt hårdhäntare och börjar se mera ut som på gränsen till slagsmål. En stund senare förändras leken och gruppkonstellationer uppstår. Till en början handlar det om tre pojkar mot en, och senare två pojkar mot två pojkar. Efter ett tag kommer en pedagog ut och säger åt pojkarna att sluta. Då svarar en pojke tillbaka: ”*Men vet du... vad som hände?! Han [namn] gjorde så här [visar grepp]!*” till pedagogen som avbryter med en påminnelse om att leken måste ersättas med en annan lek igen. De blir uppmanade att leka något annat, innan de gör illa sig själva eller gör någon annan illa. Det går några minuter och pojkarna slutar med leken.

En flicka sitter på toppen av en mast, i utkikskorgen på en båtklätterställning. Hon har tagit av sig skorna och kastar ena gypaskon mot en tjej och en kille som står under korgen. Pojken plockar upp dojan och kastar upp den till flickan i korgen. Hon duckar för att inte bli träffad av sin egen sko. Hon tar skon och försöker nu pricka pojken med den han väjer undan i tid och kastar upp skon igen. Flickan försöker igen men denna gång fastnar den i grenarna på ett närliggande träd. Hon ber pojken och flickan som sitter under trädet att ta ner skon åt henne. De båda skakar på trädstammen och dojan trillar ner. Killen försöker nu att pricka tjejen i korgen med skon, den träffar henne. Hon gör ytterligare försök att pricka pojken med gypaskon.

Två flickor sitter i sandlådan och gräver en grop. Gropen är så pass djup att när en av flickorna sätter sig ner i den, når kanten på gropen upp till bröstskorgen på henne. Hon skyfflar upp sanden ifrån botten. Den andra flickan hjälper till att flytta på den uppskyfflade sanden och gör en stor hög en bit bort. Högen blir till en liten kulle. En visselpipa blåser. Flickorna går sin väg och en ny grupp elever tar över gropen. De står först i en cirkel runt gropen och diskuterar vad de ska göra. En pojke sätter sig i gropen och börjar gräva ur sand. En annan pojke bestämmer sig då för att lägga sig på mage bredvid gropen och puttar ner sand i

den. Därefter försöker han hindra den första pojken som sitter i hålet att skyffla ur sand med att hindra spaden som den första håller i. Det blir en vägg av sand runt hålen och bara huvudet på pojken syns över kanten. De övriga barnen både hjälper till att skopa upp sand, samt motarbetar med att sparka ner sand igen.

Det duggregnar och är kallt. Mitt på skolgården står två flickor. Plötsligt skriker den ena och den andra ansluter för full hals. Båda flickorna får bråttom och springer sin väg. Bara någon meter ifrån där flickorna nyss var, befinner sig tre pojkar. Mittenkillen säger till de två andra ”*Vi rånar någon*” varpå den andra killen börjar hugga med handen i luften som om han hade en kniv. Pojkarna rör sig till den närliggande klätterborgen och fortsätter sin rånarleik. En pedagog går fram till pojkarna och hötter med fingret (aja baja), säger något och går sedan iväg. Pojken som tidigare högg med handen i luften börjar nu göra vilda yviga rörelser med båda armarna. De andra killarna tar några steg bakåt för att inte åka på en käftsmäll. Leken fortsätter med att samtliga gör utslag mot varandra som att de nu bråkar eller lek-bråkar.

Inne på fritids sätter sig fyra flickor på rad vid ett av borden de har ett spel med sig som en av dem börjar plocka upp ur lådan. Den flickan som satt sig längst bort säger - ”*Jag når inte*” flickan som plockar upp spelet svarar då - ”*Den ska va här*”.

- *NEJ, jag når inte.*
- *Du behöver inte va med om du inte når.*
- (börjar gråta)
- *Men här då* (räcker över en spelbricka till flickan som gråter)
- (pedagog) *Men tjejer det där spelet är bättre om ni sätter er vid ett annat bord.*

Flickorna byter till ett mindre bord. Nu når alla fram till spelplanen. En diskussion utbryter om vems tur det var och vem som ska slå tärningen efter. Flickorna har inte satt sig i turordning där av kaoset och förvirringen samt att de nu hoppar över en flicka som inte fått tärningen någon gång.

- *Tråkigt du slår alltid det, jag får aldrig.*
- *Men slå då*
- *Nej* (börjar storgråta och lämnar bordet)

Efter ett tag lämnar ytterligare en flicka bordet. Det är nu bara två tjejer kvar som spelar.

- *Du bara fuskar*
- *Nej*
- *Det är min tur*
- *Nej*
- *Jo, du har två brickor och jag har bara en, det är visst min tur.*
- *Nej*
- *(börjar gråta) Du bara slår och slår.*

Den andra flickan kastar tärningen flera gånger tills hon får en bild på tärningen som hon är nöjd med, plockar sedan upp flera brickor och lägger dem på sin egen spelbricka.

- *VA GÖR DU? Jag har bara två (brickor) nu har du flera stycken.*

En annan flicka frågar om hon får vara med och det får hon, hon blir tilldelad en spelbricka och sätter sig ner mitt emot flickan med flest brickor.

- *Du kan ta den här, det var Emmas men hon gick.*
- *Okej*
- *Det var min tur va? (säger flickan med två brickor)*
- *Nej vi kör inte så, vi gör så här (säger flickan med flest brickor och börjar nu prata om regler).*

De lägger tillbaka alla brickor och påbörjar en ny spelomgång.

- *Anakin, vill du ha Xbox?*
- *JA*
- *Okej gör ett x med armarna*
- *Varför?*
- *Bara gör det*

Anakin gör ett x med armarna. Draco boxar på x-et och skrattandes säger "Xbox".

Sju flickor befinner sig på en replätterställning. De klättrar. Två av flickorna hänger i sina knän upp och ner. En tjej har en fotboll som hon kastar upp på ställningen. Bollen trillar ner mellan hålen i nätet. Upprepade gånger kastar flickan upp bollen till de flickor som sitter uppe på ställningen. Tre av tjejerna

bestämmer sig för att gå iväg till skogsområdet tillsammans med tre killar och börjar där leka en jagarlek tillsammans. De resterande flickorna vid klätterställningen fortsätter att leka med varandra. De leker med en boll och kastar den mellan varandra. En av flickorna får bollen på huvudet. Hon vänder sig om och tittar på sin kamrat. Luna (flicka ett) tar bollen och håller i den. De ”kramar” varandra (likt brottning). Hanna (flicka två) tar bollen och kastar den till Luna (flicka ett) som låter den studsa vidare till Ginny (flicka tre). När en av flickorna vill ha bollen igen och ber om den så upprepas mönstret och bollen blir kastad över huvudet på en annan flicka i kompisgänget, varpå Hanna (flicka två) fortsätter upprepa sig med att hon vill ha bollen.

Tre flickor knuffar varandra vid en bänk som är placerad mellan en liten gräsplätt och fotbollsplanen. De drar i varandra, knuffar en aning och rycker tag i varandras kläder. När de upptäcker mig (observatören) så autokorrigerar en flicka sig. Hon slutar vara med i leken, vägrar att knuffa sina kamrater trots att de rycker tag i hennes kläder. Det är tydligt att hon inte vill vara med längre, då hon sätter sig på tvären och tittar framåt när de andra flickorna försöker och fortsätter med leken. Hon drar inte sina kamrater längre. De andra flickorna har inte upptäckt (mig) observatören ännu. ”*Varför leker du inte?*” frågar en av flickorna. Hon ställer sig upp och säger att ”*jag ska gå och plocka äpplen istället!*” som respons.

En av sandlådan är översvämmad av elever i alla åldrar stora som små. De står hukade, sitter på huk eller på knäna. Det ser ut som ett getingbo där alla svärmar runt omkring varandra. Det ser ut att vara cirka två eller tre fulla klasser som sitter i täta klungor i sandlådan. Vi observatörerna går fram till en av dessa täta klungor och kikar in. Barnen har tryckt ner Pokémon-kort på rad i sanden och skjuter med kulor på korten. Vid förfrågning om vad de gjorde så fick vi reda på att de spelar om både kort och kulor. En satsar kort som andra kan vinna med att träffa korten med en kula så att kortet faller. Om man missar eller att kortet står kvar så har man förlorat kulan och den som satsat korten vinner då alla kulor som missat korten. En form av riskbyteshandel.

Ett barn reagerar över att andra barn står i vägen och skriker till dem att ”akta” sig. När de sista kulorna har kastats så går Loke fram och tar ett kort. ”*Den tillhör mig!*” säger han när kortet egentligen tillhör ett annat barn. Thor reagerar och säger ifrån med att det inte är Lokes ägodel. Då utbytes knuffar och Thor säger att Loke ska ge tillbaka ägodelen. Deras armar höjs och Loke tar steget tillbaka medan Thor använder sin näve mot Loke. Han kommer på sig med att höja näven och tittar omkring sig med ett osäkert ansiktsuttryck. Loke vänder huvudet mot Thor och tar först ett steg framåt och sedan ett steg tillbaka. Han slappnar av sin näve och sänker ner armen. Han tar ett steg tillbaka och lugnar sig. Pojkarnas bråk avslutas med en sista knuff och barnen återgår till leken. Intill står tre pedagoger som ignorerar konflikten.

Ett barn konstruerar nya regler som innebär skadestånd. ”*Den som kastar en kula på min hand får betala fem kulor*” säger den till övriga deltagare i leken. En bit utanför sandlådan har fyra pojkar radat upp några Pokémon-kort i gruset. En pojke säger högt till de andra att de bara tränar och inte spelar om korten. En äldre pojke tittar nyfiket på dem. Han går fram och sätter sig på huk bakom de uppradade korten. En av pojkarna skjuter iväg en kula som träffar ett av korten. Den äldre pojken fiskar upp kortet.

- (Anton) *Nej man vinner inte vi bara tränar. Ta inte!*
- (Mattias) *Du får igen det om du träffar.*
- (Anton) *Nej, VI tränar, vi spelar inte.*
- (Erik) *Kasta inte stenar* (är riktat mot Leo som plockat upp en näve grus och kastat det på korten) *Kolla in det här* (kastar iväg kulan som träffar kortet och det faller) *Såg ni?*

Åtta pojkar sitter vid fönsterblecket och tittar på Pokémon-kort. De diskuterar byte av kort. En av pojkarna har en pärm fylld med Pokémon-kort som grabbarna kikar och pekar i. Några av de andra grabbarna har också kort men dessa ligger i plåtlådor. Oenighet om vilka kort, grejer som ska bytas. Det står en soffa vid fönstret som några av pojkarna sitter i. Två pojkar börjar spela ett kulspel (kulställning) på sidan om de andra men är fortfarande med i diskussionen av Pokémon-kort. Gräl uppstår mellan dem om hur många kulor man får flytta åt gången. Samtidigt lägger sig en pojke ner i soffan och placerar

sina fötter i knät på en annan kille som sitter intill. En pedagog säger åt pojken att ta ner fötterna och säger vidare att i soffan så sitter man. En pojke frågar om han får vara med och nämner snabbt att han har Pokémon-kort. Pojken går iväg för att hämta sina kort när han kommer tillbaka vill de andra genast se vilka kort han har. En annan pedagog går fram till killarna och halvt skriker åt barnen att de inte får byta lådor och att detta har han sagt åt dem tusen gånger. Han fortsätter med att kulor och kort går bra att byta men inte pärmar och lådor för det tycker inte föräldrarna om.

- (barn) *Få man byta låda mot låda?*
- (vuxen) *Nej inte låda mot kort eller låda mot låda. Ni får inte byta lådor över huvud taget. Bara kort får ni byta.*

Tre barn jagar varandra vid rutschbanan i sandlådan som är placerad i den bakre skolgården. Bruce visar att han har en ägodel som tillhör Steve. Barton säger *"Slå honom"* till Steve ett flertal gånger. Steve visar inget intresse till våldet och säger istället *"Men du måste förlåta honom"* varpå ett förlåt hörs mellan barnen mot varandra.

Det spelas King mellan fyra barn på skolgården. Den bollen som används under leken åker igenom rutan ett flertal gånger, vilket resulterar i att någon blir King. En pojke förlorar och som en reaktion till detta använder den knuffar mot en annan pojke, vilket avbryts av en flicka. Men knuffarna slutar inte utan istället utbryts det knuffar mellan flickan och pojken som förlorade. Detta byts ut till en del hån om att vissa deltagarna inte kan spela King och ett unisont *"Sluta"* hörs mellan barnen. Tonläget blir hårdare och frustrationen växer. En pojke skriker *"Men kör!"* varpå han slås ut från spelet av en flicka. Han reagerar med att försvara sig själv: *"Jag var inte beredd!"*, varför leken fortsätter om från början en gång till. Då blir flickan utslagen, vilket får henne att säga *"Men hörni!"* som reaktion till exkluderingen. Spelet avslutas kort därefter.

Tre pojkar leker med legohögen i fritidshemmets lokaler som är inomhus. De diskuterar olika samtalsämnen och kommenterar utseendet på människor. Bruce brister ut *"Hon har ett platt ansikte"*. Wayne svarar *"Hon ser ut som en tjockis!"*.

Det vi kunnat se i dessa observationer är att i vissa handlingar har eleverna använt sig av konfrontativt språk och fysiska konfrontationer. Det handlar om allt ifrån språk som nedvärderar individers identitet till fysiska konfrontationer som är ett våldsamt utövande mot en individs kropp. I vissa fall har detta givit upphov till motreaktioner där både den underlägsna eller den överordnade försöker skydda sina rättigheter, genom att säga ifrån mot maktutövningen. Detta har skett på tre olika sätt det första genom språket, det andra via fysisk motreaktion och det tredje med stabilisering av den hierarkiska ordningen genom att befästa sina ursprungliga roller.

6.1.3 STRUKTURERADE LEKAR

Här tar vi upp hur eleverna tar en strukturerad lek och gör om den till sin fördel. De använder vedertagna regler för att befästa sin ursprungliga maktposition. I detta fall gäller det att man ska följa reglerna till punkt och pricka. Men vi kan även se i vissa observationer hur skoleleverna använder reglerna till att få bättre tolkningsföreträde och popularitet genom att ”vinna” eller behålla dominansen i den leken som utövas bland barnen.

Vid en lyktstolpe leker en hel klass något som ser ut att vara *Burken*. En pojke springer fram och drämmer till lyktstolpen så att den skakar. Han tittar sedan runt, ropar till de andra deltagarna som så småningom samlas runt stolpen. Pojken pekar på några och förvirring utbryter. Ord växlas och mer pekades nu på andra elever, en av dessa utpekade personer kliver fram och tar tag i stolpen tittar på de samlade och ropar något som får de övriga att springa iväg.

På gräsmattan mellan två trädstubbar leker några barn *Kull*. Det är två flickor och två pojkar. Barnen springer mellan stubbarna. En av pojkarna låtsas att snubbla över stubben för att få de båda flickorna att skratta. Pojken upprepar beteendet ett flertal gånger både genom att snubbla framlänges över stubben samt att gå baklänges och trilla bakåt över stubben. Vid ett tillfälle satte han sig på stubben och lutade sig bakåt till han trillade med benen rätt upp i luften och över huvudet vilket resulterade i att flickorna tjöt av skratt. Ytterligare två flickor ansluter sig till leken. Pojken som spexat fortsätter men riktar nu sin

uppmärksamhet enbart till en av flickorna för att få hennes godkännande, få henne att fortsätta skratta.

Sex stycken elever spelar King på rätt sätt d.v.s. med originalreglerna till King spelet. Efter att ha vistats så mycket på en skola som inte använder sig utav de "rätta" reglerna så var denna observation något ovanligt att det faktiskt finns skolor med elever som känner till King och vill spela med fasta regler. Tony motsätter sig reglerna. Natasha säger att reglerna ska gälla för alla. Tyrion konstaterar att man inte får satsa på att få ut någon. Dessutom är det fyra tjejer mot två pojkar. Tony säger emot. "*Den studsar fyra gånger!*" vilket betyder att någon måste åka ut. Natasha motsätter sig. Tony avslutar med att säga "*Jo, det är jag som är King. Jag bestämmer!*" Natasha studsar trotsigt bollen igen innan nästa spelare går in på planen. Spelet fortsätter och King blir utslagen. Tony ställer sig sist i ledet. Under tiden har det anslutit sig fler barn så nu är det några fler pojkar men de är fortfarande tjejligen som leder. Tony skriker "*SLÅ UT DOM*" han syftar på att alla tjejerna ska bli utslagna. Ytterligare en pojke ansluter sig till leken och de vrålar av förtjusning när en av tjejerna blir utslagen. En av killarna säger till den ena pojken som står i kingrutan att "*Slå inte ut Han-Solo*" som om de ska vara extra snälla mot killarna och elaka mot tjejerna. Oenighet utbryter om vem som är utslagen och vart bollen hamnat och inte hamnat samt hur bollen studsat om det varit för högt eller för lågt. Tjafset pågår tills en av pedagogerna ingriper.

- (Han-Solo) *Okej ingen får mjölka.*
- (Pedagogen) *Tjej-King ska vi byta namn till... Tjeing?*
- (alla barnen i kör) *NEEJ.*

Nedanföör personalrummet leker några elever kurragömma. Personalrummet är på andra våningen och genom fönstret kunde jag höra barnens röster. Det var deras kommentarer som fångade min uppmärksamhet att gå fram till fönstret och kika ner på barnen nedanföör. En pojke säger till en annan som också är på väg att gömma sig, "*Du får inte veta vart jag gömmer mig och jag ska inte veta vart du gömmer dig*". Ungefär så här fortsätter samtalet i ytterligare några minuter. Tydligen så ska alla som är med i leken oavsett om de är den som letar eller den som gömmer sig, inte veta vart den andre befinner sig någonstans.

Fyra pojkar leker med kulor i sandlådan på den främre skolgården. I den här leken saknas Pokémon-kort. De kastar kulorna på stora kulor och försöker få dem att röra sig mot en hög av kulor av mindre storlekar. Oense uppstår och ett flertal gånger anklagas ett barn för ett kast som är icke-godkänd. Men eftersom kastet gav något, ett resultat, i detta fall nya kulor, så försvaras den. I diskussionen som uppstår om anklagelser mellan två barn så kräver Mani att den kulan som Heimer vann ska ges tillbaka. Mani vill inte och knuffar uppstår mellan barnen. Detta upprepas flera gånger mellan barnen men avslutas när deras uppmärksamhet hamnar på spelet som fortsätter vidare trots konflikten ifråga. *"Den är min!"* säger Mani. Kulan slängs i högen igen.

Vi kan se här hur skoleleverna identifierar sig med varandra. Somliga skolelever håller ihop på grund av kön, vilket kan ge intrycket av att tillhöra ett visst kön är statusbärande. Bland annat kan vi se hur en pojke får företräde framför en flicka på grund av kön eftersom vid detta tillfälle var det för få killar med i leken.

6.1.4 PEDAGOGER VIDTAR ÅTGÄRDER

Detta stycke handlar om hur pedagoger använder dikotomin mellan tillåtet och otillåtet beteende och normalt och onormalt beteende för att upprätthålla åtgärder mot yngre skolelever.

Fyra pojkar spelar fotboll. En av pojkarna skriker *"gult kort eller inget"* spelet fortsätter efter ett tag skriker pojken igen *"gult kort eller inget"*. En pedagog ingriper och skriker åt dem att sätta på sig sina jackor och fortsätter med att tala om vilka regler som gäller för fotboll. Pedagogerna säger *"om man spelar utan jacka och blir svettig, så blir man sjuk"*. Därefter tar argumentationen en ny riktning. Vad ska föräldrarna säga om deras barn blir sjuka som om dessa skulle anklaga pedagogerna för vad deras barn har och inte har på sig. Först händer inget men när pedagogerna hotar om att ringa deras föräldrar så sätter eleverna tillslut på sig sina jackor. Jackorna låg i en hög på marken bredvid dem. När pedagogerna har gått sin väg utbryter det kommunikationsbrist i gruppen. Nya

regler formas och träder fram. Eleverna diskuterar hur leken ska fortsätta, vem som ska ha bollen, vem som ska sparka bollen först. En av pojkarna blir missnöjd och hoppar ur leken. Han går iväg, sätter sig på marken och lutar sig mot en vägg. Efter cirka fem minuter vill han vara med i leken igen.

Fritidspersonalen ber två barn att klä på sig och gå ut på rast innan mellanmål. Ett av barnen glömmer bort tillsägelsen. Fritidspersonalen upprepar sig igen och ber att barnen gör det som dem har blivit tillsagda att göra. Laara ignorerar tillsägelsen. Aslan drar då i kläderna på Laara. Han visar intresse till att vilja klä på sig och gå ut och leka med Laara.

(Konflikt i matsalen) Det är tacos lunch idag. Vid matserveringen är en skylt uppsatt ovanför något som ser ut att vara pannkakor, på skylten står det – Pröva en raggmunk först. Detta tolkas av samtliga pedagoger och elever att man ska pröva en först, för att se om man tycker om den. Tycker man om det så kan man hämta mera senare. Men tydligen så var detta feltolkat. Mat tanten ingriper och rättar eleverna. Man får tydligen inte enbart ta raggmunkar, man får bara ta en åt gången. De måste ta annat också. Det knorras både bland barnen samt pedagogerna som tycker att skylten var missvisande. Dessutom så passar inte raggmunkar till tacos. Pedagogerna vill ha både lingonsylt och bacon till raggmunkarna men dessa lyser med sin frånvaro.

På ett av fritidshemsfönstern sitter det lappar uppsatta. På varje lapp står det ett förslag på en lek med utförlig beskrivning på hur man leker leken samt vad den går ut på. Ett fiffigt sätt att ge tips på lekar till elever som inte vet vad de vill göra och samtidigt göra så att alla elever leker leken med samma regler. Lapparna sitter i barnögonvänlig höjd.

Vi kan se att skolelever får uppleva disciplinerande åtgärder när de utövar avvikande handlingar i skolans sociala sammanhang. Exempel på disciplinerande åtgärder är förslag på olika handlingsalternativ som varje skolelev kan välja mellan som aktivitet på skolgården. Ett sådant handlingsalternativ är lekar med konstruerade regler som upprätthåller ett visst beteende eller norm, som i sin tur inte ifrågasätter skolans auktoritet.

6.1.5 DELTAGANDE OBSERVATION

Här tar vi upp hur vuxna individer försöker skapa konsensus kring vad som är ett normalt beteende när man utövar olika lekar på skolgården och inne i fritidshemmets lokaler. Med andra ord hur vuxna individer försöker vara den legitima auktoriteten som övervakar och stärker gränser som legitimeras och reproduceras i skolan och fritidshemmet.

En pedagog kommer fram till oss som försöker att observera eleverna utan att dra för mycket uppmärksamhet åt vårt håll och vad vi gör. Pedagogen berättar för oss om en lek som barnen lekte när skolgården var täckt av snö. Det var leken *Herren på täppan*. Ni skulle varit här då för då skulle ni verkligen fått se på maktutövning (Pedagogen använde ett annat begrepp kommer inte ihåg vad det var). Alla klättrade på kullen och knuffade ner varandra, det gick vilt till sa pedagog.

På fotbollsplanen spelar pojkar i blandade åldrar tillsammans. De såg ut att spela lugnt och fint tillsammans. Det var en liten dispyt angående en regel som en utav pojkarna hade glömt bort, men den var snabbt avklarad och förlåten. Det var för övrigt en av de äldre pojkarna som tog den yngre förövaren i försvar när dispyten uppstod. En äldre grabb sparkar i väg bollen den flyger högt och landar i nacken på en yngre pojke. Grabben som sparkade bollen är snabbt framme hos pojken som fått bollen på sig, för att se om han är okej. Han kontrollerar att allt ser bra ut, kramar sedan om den lilla killen och rufsar honom i håret. Spelet flyter på. En annan liten kis får nu bollen på smalbenet han lägger sig ner på planen och gråter. En av observatörerna går ut på plan för se efter hur illa det ligger till. Pojken haltar ut från planen stödd på observatören. Kisen sätter sig ner och vilar. Efter några minuter är han ute och springer på planen igen. Målvakts byte och rotation av spelare. Det dröjer inte länge förrän nästa olycka inträffar denna gång är det målvakten som fått bollen på tasken. Han viker sig dubbel. Tar några djupa andetag och skakar av sig smärtan. Det är tuffa killar det här. Rasten är slut för de äldre grabbarna de tar med sig bollen och går iväg. Småkillarna vill fortsätta att spela men de har inte någon boll. En av ynglingarna försöker låna till sig en.

En grupp grabbar på 10-12 personer sparkar boll mot en vägg. En förskoleklassare hämtar observatören för att få denna att säga åt de äldre eleverna att han också vill vara med. Det är redan fullt, för många deltagare på den lilla ytan. De ber honom att vänta och se ifall det blir ledigt men det vill han inte. Observatören frågar om inte förskoleklassaren kan spela bredvid de andra och dela på väggen, eftersom han har med sig en egen boll, men också det vägrar han göra. En pojke i trean säger att grabben kan ta en annan vägg, det finns ju flera stycken. Men den lilla pojken svarar att det vill han inte, han vill ha just denna vägg, för att den är den bästa. Observatören har avbrutit barnens lek med att försöka kommunicera en lösning som passar alla eller som de kan tänka sig. Det är en kort rast och minuterna rinner iväg. I och med störningen av spelet så stjäls det mycket tid ifrån leken, de äldre eleverna ger upp och säger att deras rast är slut, de går alla sin väg.

Några pojkar sparkar en boll mot ett siffermålplank. De turas om att skjuta iväg bollen mot planket. Det står pojkar runt om kring planen som både tittar och hejar på de andra medan de väntar på sin tur att spela. Två pedagoger (läs observatörerna) kliver rätt ut på planen och ställer sig mitt framför planket. Pojkarna som står vid sidan av vrålar i kör *"AKTA men flytta, AKTA"*. Den ena pedagogen säger till den andra *"vi måste flytta på oss, vi går till sidan"*. Varpå den andra svarar *"va, vaddå"*. *"Bara flytta på dig, kom hitåt"* säger den första. Pedagogerna kliver åt sidan. Barnen fortsätter att sparka bollen mot planket varvandes med varandra. En studs mot planket och bollen flyger mot den ena pedagogen som nyss flyttat på sig och träffar denna i sidan. Pojken skriker åt pedagogen *"RÖR INTE"* varpå hon svarar *"okej, bra röststyrka"*. Spelet fortsätter. Bollen studsar återigen åt pedagogernas håll och än en gång vrålar pojkarna *"RÖR INTE"* pedagogerna lyfter på händerna i avvärjande gest som att med kroppen säga vi är oskyldiga. Bollen hämtas och spelet är åter igång. Pedagogen säger till kollegan *"det är bäst vi förflyttar oss någon annanstans, för här är vi levande måltavlor"*. De går sin väg.

Tjafs mellan fritidspersonalen utbryter. Det handlar om vem som ska gå ut och passa de cirka trettio fritidseleverna som befinner sig ute på gården, just nu utan

tillsyn. Det är kallt och blött ute så ingen vill eller har lust att gå ut. Den ena efter den andra hittar på olika undanflykter för att slippa vara den som måste gå ut. Ljudnivån är obehagligt hög här inne fast det inte är så många barn i rummet. Det är för att man kan tydligt höra de barn som är i de intill liggande rummen. Eleverna prat skriker till varandra när de leker. Avsaknad av fritidspersonalen utomhus kl. 15.33. Detta resulterar i små eskalationer av svordomar, småbråk och provokationer när fritidsdagen närmar sig sitt slut.

Vid ett bord sitter två unga manliga barnskötare och två pojkar och spelar ett spel tillsammans. När det blir dags att plocka ihop börjar diskussionen bli intressant, rent av komisk.

- (Aram säger till barnskötaren) Du är bäst på tjejer men Mike suger (syftar på den andra barnskötaren) bäst på shoppa tjejer.
- (Saman) Du suger
- (Mike) Ja så kan man ju också uttrycka sig (och tittar på oss, observatörerna som inte kan hålla oss för skratt).

Vi kan se genom olika diskurser hur den vuxna personalen konstruerar både kunskap, identiteter och relationer till skolelever på olika sätt. Ett exempel på hur en sådan legitim maktutövning och ansvarsfördelning skapas av lärarna är när de försöker visa hur lekar kan utövas på skolgården under rasterna. Genom att normalisera vissa regler inom en lek så försöker man stabilisera den socialisationsprocess som pågår i skolan och fritidshemmet.

7. RESULTATANALYS OCH DISKUSSION

7.1 RESULTATANALYS

Det vi kan utläsa av vårt empiriska underlag är hur ett flertal mönster träder fram i skolgårdskulturen hos skolelever. Ett flertal maktlekar träder fram när skoleleverna utövar sociala relationer till varandra. Det är makthandlingar som utövas individuellt och i grupper. Vi har kategoriserat dem på olika sätt. *Den fria leken, symboliskt våld, strukturerad lek, pedagogen vidtar åtgärder* samt *deltagande observation*.

I *den fria leken* användes skolans inramning till andra lekar med konstruerade regler. Både en

kingruta och en fotbollsplan användes till lekar som syftade till dominans och tillit. Fyra tjejer står i en kingruta på skolgården. De leker något annat med andra regler. En flicka dirigerade de övriga kamrater så att de förflyttade sig mellan rutorna. Detta är ett exempel på hur den vänliga maktutövningen kan praktiseras bland yngre skolelever. Genom att konstruera regler till en okänd lek så skapar den överordnade nya strukturer som alla inblandade skolkamrater måste finna sin plats i. Enligt Bartholdsson resulterar detta i att den överordnade får ett inflytande som gör att man reproducerar en ojämlikhet. (se Bartholdsson 2008, s. 42).

Samtidigt skedde annat vid fotbollsplanen mellan två flickor. Vid sidan om fotbollsplanen har en av flickorna vänt ryggen mot den andra flickan. Flickan som står med ryggen emot lutar sig bakåt tills hon faller. Flickan som står bakom fångar upp henne. De byter nu roller. Med andra ord utövade de tillit med varandra. Utformningen av tillitsövningarna kan ge intryck av att de försöker stabilisera ett eller flera styrkeförhållanden som inverkar i deras vardag. Detta då leken kan syfta till att de försöker söka efter en kompromiss som gör dem till jämlikar med samma medfödda privilegier och tillgång till kapital.

I en annan skola hade några dagisbarn klättrat upp på taket. Några av barnen låg och solade sig medan de andra satt och nyfiket kikade in på skolgården. Detta berör den beskrivande normaliteten i samband till makthandlingar. Våra föreställningar om hur barn leker med varandra stämmer inte överens med hur en lek egentligen går till. Bartholdsson skriver att barn kan ses som socialt och kulturellt kompetenta aktörer (se Bartholdsson 2008, ss. 40-41). Vi kan fråga oss om deras lek är en handling som ifrågasätter och utmanar maktrelationerna genom ett medvetet överskridande av de uppdragna gränserna (jfr Hörnqvist 2014, s. 34). Inte alla dagisbarn får leka på taket.

Samtidigt kan vi se att flera skolelever använde tillhyggen från skolans område som uttrycksmedel när de utförde *symboliska våldshandlingar*. När det kommer till *symboliskt våld* menar man en maktutövning som är en mjukare alternativ dominansform. Den behöver inte vara en vänlig maktutövning men inte heller en våldshandling som genererar konsekvenser. Frågan är om *symboliska våldshandlingar* behöver vara omsorgsinriktad? Bland annat noterades att flera skolelever använde tillhyggen mot varandras kroppar under raster. Fyra skolelever använde knuffar och brottade ner varandra vid sandlådan. Deras fysiska handlingar ackompanjerades med fult språk. Det är tydligt att killarna prövade sin styrka på varandra, som vem är starkast, vem är mest uthållig och så vidare med makthandlingar som syftar till att omförhandla deras positioner i den sociala relationen. Detta

påminner om Foucaults tankar om att makt är inget enhetligt fenomen utan den har flera olika styrkeförhållanden som är uppbyggda på olika sätt. Utformningen av styrkeförhållanden beror på historiska faktorer, vilka skillnader som existerar i ens omedelbara närhet samt vilken struktur som dominerar i samhället (se Hörnqvist 2012, ss. 12-15).

Medan några skolelever använde fysiska handlingar och fult språk så använde andra skolelever tillhyggen mot varandra i lekar. En flicka sitter på toppen av en mast. Hon har tagit av sig skorna och kastar ena gymaskon mot en tjej och en kille som står under korgen. Pojken plockar upp dojan och langar upp den till flickan i korgen. Hon duckar för att inte bli träffad av sin egen sko. Hon tar skon och försöker nu pricka pojken med den han väjer undan i tid och kastar upp skon igen. Detta är ständiga upprepande sammanstötningar som markerar och strukturerar de berörda skolelevernas beteende. Vid ett annat tillfälle så uppmärksammas ett antal pojkar som alla har varsin pinne i handen. De sprider ut sig och börjar jaga varandra mellan träden. Detta är ett ytterligare exempel på hur sammanstötningarna ger upphov till disciplinerande praktiker. Det skapar en överföring av ett bestämt kunskapsinnehåll och konsensus kring hur en legitim maktutövning ser ut (jfr Bartholdsson 2008, ss. 15-16). Vi kan se detta i en annan observation där en pojke säger till två andra pojkar att de borde råna någon, vilket symboliseras med att en annan pojke utövar en rörelse som liknar knivhugg. Makten finns hela tiden nära inpå en (se Hörnqvist 2014, s. 30). Makt är en aktivitet. Den utövar kontroll över andras handlingar genom underordning (se Bartholdsson 2008, s. 17).

De *symboliska våldshandlingarna* blir desto mer synligt i *strukturerade lekar*. Både skolans inramning och dess regler till redan givna lekar användes för att markera ett flertal känslor mot kamrater. Ett återkommande exempel på en sådan maktutövning är hur interaktionen användes av skolelever till sin fördel. I leken Pokémon-kort använde man interaktionen till att stifta nya regler med syftet att ge en eller flera skolelever någon form av fördel under lekens gång. Bland annat kommenterade en pojke att om någon skjuter en kula på hans hand så behöver man betala med ett antal kulor. Dessa kulor betraktades som ett slags valuta som gav fler chanser till barnen att försöka vinna över Pokémon-kort under lekens gång. Med andra ord utövades en ursprunglig makthandling. Maktutövningen instiftade gränser och dikterade en ny lag som alla jämnåriga skolelever ska följa. Det är en makthandling som lägger grunden till alla kommande maktutövningar oberoende om lagen efterlevs eller inte (jfr Hörnqvist 2012, s. 33).

Man kan se något snarlikt vid ett annat tillfälle när samma grupp av skolelever spelar med Pokémon-kort igen. Då säger en pojke högt till sina andra kamrater att de bara tränar och inte spelar om korten, vilket han är tvungen att upprepa en gång till när det framkommer att andra kamrater försöker avgöra vem som har ”vunnit” leken, vinsten och ett tolkningsföreträde. Maktrelationen är högst påtaglig. Pojken ställs inför en binär regim. (jfr Hörnqvist 2012, ss. 36-37). I detta fall fattar han ett beslut om att leken inte är på riktigt och reagerar när hans jämnåriga kamrater gör en överträdelse och tror att någon har vunnit leken. Den reaktionen pojken ger ut när han korrigerar sina kamraters handlingar visar att varje ny makthandling innebär en dikotomi som stiftar en gräns mellan tillåtet och otillåtet beteende. En maktutövning som fastslår skillnader både via interaktion, handlingar och konsekvenser (jfr Hörnqvist 2014, ss. 33-34). Dikotomin mellan tillåtet och otillåtet beteende och normalt och onormalt eller rationellt men även irrationellt beteende, upprätthålls vidare när pedagogen vidtar åtgärder mot yngre skolelever. Det vill säga när dessa skolelever utövar avvikande handlingar i det sociala och kulturella sammanhang som de befinner sig i (se Hörnqvist 2012, s. 33). Det handlar i synnerhet om hur skolelever ska klä sig eller vilka normer som råder i matsalen.

Den produktiva makten är organiserad runt normer med syftet att utöva kontroll över andras handlingar. Den vill ge upphov till och strukturera om individers handlingar och konfliktmönster så att maktrelationerna inom den egna gruppen rekonstrueras om till nya positioner (se Hörnqvist 2012, ss. 59, 35-36). En sådan produktiv maktutövning försöker upprätthålla makten genom att uppmuntra individer till **motreaktioner** inom en bestämd struktur (se Hörnqvist 2012, ss. 67-68) Foucaults tankar om **governmentality** är intressanta i detta sammanhang. Detta syftar till hur man styr sitt eget och andras beteenden genom att strukturera upp olika handlingsalternativ inom en definitiv ram (se Hörnqvist 2012, s. 17). I detta fall upprätthålls socialisationsprocessen av lärarna när **pedagogen vidtar åtgärder**. De är professionella socialisatörer som utövar elevsocialisation och ”fostran” i relation till sitt officiella uppdrag och till elever och föräldrar (se Bartholdsson 2008, s. 48). Vi noterade exempelvis att på ett av fönstren som vätte mot gården fanns det lappar uppsatta. På varje lapp stod det ett förslag på en lek med utförlig beskrivning på hur man leker leken samt vad den går ut på. Lapparna satt i barnögonvänlig höjd. Det är genom dessa diskurser som lärarna konstruerar både kunskap, identiteter och relationer till skolelever. Då skapas den elevsocialisationen som utövas i skolan (se Bartholdsson 2008, s. 47). Men även utövandet av socialisationsprocessen kan vara instabil. Vid ett tillfälle började fritidspersonalen att tjafsa

med varandra. Det handlade om vem som ska gå ut och passa de fritidseleverna som befann sig ute på gården utan tillsyn, eller deras "rätt" att generellt, kulturellt utöva makt över fritidseleverna (Bartholdsson 2008, s. 17). Avsaknad av auktoritet ute på skolgården gav upphov till olika makttillstånd. "*Själva poängen med maktutövningen är att den inrättar en hel uppsättning av underkuvade härskare*" (Hörnqvist 2012, s. 37). vilket är något som skedde när ett flertal motreaktioner ägde rum, och resulterade i små eskalationer av svordomar, småbråk och provokationer mellan skoleleverna (jfr Bartholdsson 2008, s. 17).

I **deltagande observation** kan vi se hur vuxna individer är den auktoritet som skapar konsensus kring hur legitim maktutövning och ansvarsfördelning ser ut (Bartholdsson 2008, ss. 15-16). Skolelever är överordnade andra kamrater samtidigt som vuxna är överordnade barnen. Men vuxnas auktoritet både ifrågasätts och bekräftas. Ett exempel på när en auktoritet ifrågasätts är när en yngre pojke ber en observatör att lägga sig i de äldre elevernas lek, vilket resulterar i en förstörd rast för de äldre eleverna. Den yngre pojken ville inte acceptera spelets regler utan önskade att alla andra skulle anpassa sig efter honom. Men på samma skolgård bekräftades samma observatörers makt av en annan grupp av skolelever. En flicka autokorrigerade sitt beteende. Hon slutar vara med i en knufflek och vägrar att knuffa sina kamrater trots att de rycker tag i hennes kläder. Det är tydligt att hon inte vill vara med längre då hon har upptäckt observatören. Man kan sätta deras handlingar i relation till hur normer reproduceras och upprätthålls av föreställningar om hur man ska vara som barn i fritidshemsverksamheten.

Vi kan se hur makten skiftar mellan deltagarna genom konfrontativt språk och fysiska konfrontationer som representerar makthandlingar. Skolelever använder skolans inramning och redan befintliga lekar till att skapa nya regler som sedan används i beteendelekar. Vissa handlingar kan kategoriseras som repressiv eller produktiv makt medan andra handlingar kan sättas i relation till en slags governmentality med knuffar och skadestånd (kulor som valuta) för att behålla sin maktposition. Det är ett sätt att skapa nya maktstrukturer inom en viss grupp och befästa sin maktposition, men även ett sätt att skapa oro och osäkerhet. I vissa fall har detta givit upphov till motreaktioner där både den underlägsna eller den överordnade försöker skydda sina rättigheter, genom att säga ifrån mot maktutövningen. Ett exempel är hur fyra flickor argumenterar med varandra. Någon når inte spelbrickorna, vilket svaras med att de byter till ett mindre bord, men förvirring uppstår. Vems tur är det egentligen? Detta resulterar i ett gräl om att fusk förekommer i spelet. Handlingen syftar till att frysa ut någon, vilket

bekräftas när en flicka lämnar spelet och en annan flicka börjar gråta som reaktion till den kränkande behandlingen som visar sig i leken. Den negativa handlingen försöker tillfoga skada mot en skolelevs värdighet. Samtidigt försöker en annan skolelev ta tolkningsföreträdet genom att påpeka att reglerna ska följas (jfr Svensson 2010b). Observationen visar hur skoleleverna använder ett strukturerat spel med redan vedertagna regler och gör om den till sin fördel. I detta fall gäller det att man ska följa reglerna till punkt och pricka men när det inte fungerar så bemöts man av konsekvenser. Ett annat exempel på hur skolelever upplever disciplinerande åtgärder när de utövar avvikande handlingar i skolans sociala sammanhang, är när tre barn jagar varandra vid rutschbanan i sandlådan. En pojke visar hur han har tagit en ägodel som tillhör en annan pojke. Den omedelbara reaktionen är att problemet borde lösas med våld, enligt pojkarna. Detta sker inte, utan istället ber pojkarna om ursäkt till varandra. Man kan fråga sig om sagda exemplen på handlingar kan räknas till en mobbningsliknande företeelse. Det vill säga handlingar som kan betraktas som kränkande behandling eller beteende som uppstår i lek eller spel. Den befintliga forskningen skulle säga att det hela beror på hur leken leks (Skolverket 2013, ss. 2, 13). Man menar att förtrycket aldrig ska bortförklaras utan ständigt vara i fokus. Man bör inte särskilja maktlekar från andra lekar utan istället koncentrera sig på handlingarna. Skolverket menar att det kanske är olämpligt att peka ut vissa lekar som oacceptabla eftersom det riskerar att fria andra lekar där kränkningar förekommer (Skolverket 2013, s. 2).

Med grund hos Skolverket och våra egna empiriska observationer så kan vi konstatera att det råder olika former av makthandlingar bland skolelever. Det finns delade meningar om vem som ska bestämma och vem som får vara med i leken, men den som är starkast är den som bestämmer reglerna. De som medverkar är de som blir både lovligt byte och föröware, i vissa fall hävdas det med fysiska handlingar. I andra situationer är det exempel på disciplinerande åtgärder, som exempelvis när en grupp pojkar sparkar en boll mot en vägg. En annan pojke hämtar observatören för att få denna att säga åt de äldre eleverna att han också vill vara med. Men det är redan fullt med deltagare i leken. Det pojken ville var inte möjligt. Istället presenterades förslag på olika handlingsalternativ som pojken kunde välja mellan som aktivitet på skolgården. Men det var inte pojken intresserad av. Han ville ha just denna vägg till sin lek. Sagda handling är exempel på hur pojken försöker skapa konsensus kring hur man utövar olika lekar på skolgården, vilket gör observatören till den legitima auktoriteten som övervakar och stärker gränserna om hur lekar skall utövas på skolgården. Makthandlingarna normaliserar givna eller rekonstruerade regler inom olika lekar.

Sammanfattningsvis kan vi säga att i våra observationer har det handlat mer om att frysa ut eller hota någon genom konfrontativt språk, fysiska konfrontationer och rekonstruerade regler som ger tolkningsföreträde, inflytande och maktposition. Maktförhandlingarna sker genom att skoleleverna utövar normerande handlingar som syftar till att påverka varandra om vilka normer och regler som gäller i skolelevernas maktlekar. Makthandlingarna kan äga rum vid enstaka tillfällen eller vara systematiska och återkommande. Den är integrerad på skolgården både som aktivitet och relation mellan skoleleverna. Makthandlingen pågår i rörliga relationer, där alla sociala relationer är maktrelationer som innefattar till att återskapa normer. Med andra ord används makthandlingar i skolelevernas sociala relationer till att konstruera styrkeförhållanden inom en given grupp där skillnaderna i individernas beteende omvandlas till privilegier och positioner i en hierarkisk ordning.

7.2 DISKUSSION

I den här uppsatsen har vi ägnat oss åt att undersöka om barns maktlekar samt på vilket sätt som barnen utnyttjar makthandlingar i lekar.

Skoleleverna försöker att hitta olika strategier för att bli inkluderade i lekar som de vill vara med i. Denna maktförhandling skedde på olika sätt genom konfrontativt språk, fysiska konfrontationer och rekonstruerade regler som gav tolkningsföreträde, inflytande och maktposition. Oftast har detta skett enskilt men även i gruppkonstellationer. Man har tagit hjälp av skolans utformning, verktyg (kolor) och befintliga lekar som har förändrats efter ledarens behov eller önsknings. Det är en rekonstruktion som belyser särskilda regler som legitimerar eller går emot andras värderingar och normer. Ett exempel är Pokémon-kort som valuta till att köpslå sig en plats i leken. Det sociala anseendet man fick berodde helt på vilka kort, det vill säga vilket värde Pokémon-korten hade som man tillförde leken.

Vidare, makthandlingarna på skolgården är lekar som kan betraktas som upprepande handlingar som syftar till att ge skolelever tillräckligt med tolkningsföreträde så att de kan förhandla om vilka normer och regler som gäller i lekar. Förhandlingarna har skett via kränkningar, symboliska våldshandlingar och motreaktioner i det fördolda. Det har inte alltid handlat om våldsinslag, utan mer om att bestraffa kamrater i efterhand med konstruerade

regler eller konsekvenser som mynnar ut till obehagliga upplevelser som kan liknas vid mobbningsliknande företeelser. Subtila hot och kränkningar som syftar till upprepande handlingar som i synnerhet hånar skolelevers rättigheter. Vi tänker exempelvis på hur en pojke blev i fräntagen sin ägodel, varpå några andra pojkar sade att problemet borde lösas med våld.

Samtidigt, uttalar sig Foucault om att *”makt inte är någonting som förvärvas, fråntas eller delas, någonting som man behåller eller låter sig gå ur händerna; makt utövas från oräkneliga håll och i ett växelspel av ojämlika och rörliga relationer”* (Foucault 1980, se Hörnqvist 1996, s. 28). Vidare menar han att *”makten kan inte förstås som en individs eller en social grupp privilegium, egenskap eller resurs. Makten är en relation mellan människor”* (Hörnqvist 1996, s. 28). Foucault motsäger sig själv när han först nämner att makt inte går att köpa, men i nästa stund menar han att makt är en relation mellan människor och därav så går det att förhandla, det vill säga köpa sig en plats i gänget, kompisgruppen alternativt som i det här fallet en plats i leken. De flesta makthandlingarna i våra observationer förhandlar om normer och regler. Förhandlingarna sker via både relationell och produktiv makt som verkar på tre skilda plan. Skolelevernas positioner och dispositioner ger upphov till makthandlingar och maktutövning genom att inkludera eller exkludera individer i relation till deras kamratkultur. Skoleleverna försöker upprätthålla sina maktpositioner genom att rekonstruera andra kamraters positioner inom deras bestämda struktur. Förhandlingar gällande om vem som tillåts att vara med i leken kan ses som en normerande makthandling och denna rekonstruktion av sociala relationer sker via kränkningar mot andra kamrater i synnerhet.

Den typ av maktlek som ALMAeuropa pratar om har vi inte sett i så stor utsträckning mesta dels så beror detta på att de elever vi observerade var i de yngre- och inte de övre åldrarna, där det är mer vanligt med den typen av maktlek. Johanson (2011) nämner att det lika gärna kan handla om förhandlingar sinsemellan barn och barngrupper om vilka normer och regler som ska gälla (se Johansson 2011, s. 63). Det vi kunde se utav våra observationer var att en maktlek kunde innehålla båda delarna. Det hela beror ju på hur leken leks om det är våldsinslag i den eller inte samt om det finns någon form av kränkning i den eller inte. En maktlek behöver nödvändigtvis inte innebära våld. Det kan vara en lek utan våld med kränkande handlingar som inslag.

REFERENSER

ALMAeuropa. (u.å.). *Maktlekar*. <http://www.almaeuropa.org/maktlekar/> [2015-03-15].

Bartholdsson, Åsa (2008). *Den vänliga maktutövningens regim: om normalitet och makt i skolan*. Diss. Stockholm: Liber.

De Freitas, Jasmin (2010). Våldsamma lekar avgör statusen. *Sydsvenskan*, 8 september. <http://www.sydsvenskan.se/inpa-livet/valdsamma-lekar-avgor-statusen/>

Dolk, Klara (2013). *Bångstyriga barn. Makt, normer och delaktighet i förskolan*. Diss. Stockholm: Ordfront förlag.

Dolk, Klara (2014). *Bångstyriga barn. Om makt, normer och delaktighet i förskolan*. Barn- och ungdomsvetenskap Stockholms Universitet (elektronisk) Tillgänglig: http://www.mdh.se/polopoly_fs/1.54715!/Menu/general/column-content/attachment/KlaraDolk.pdf (2015-02-26). [Powerpoint]

Eidevald, Christian (2009). *Det finns inga tjejbestämmare – Att förstå kön som position i förskolans vardagsrutiner och lek*. Diss. Jönköping Universitet. Jönköping: ARK Tryckaren AB.

Flores, Juan (2015). ”Barnens maktlekar ökar med mobilen”. *Dagens nyheter*, 6 januari. <http://www.dn.se/nyheter/sverige/barnens-maktlekar-okar-med-mobilen/>

Forgacs, David (2000). *The Gramsci Reader. Selected Writings 1916-1935*. New York: New York University press.

Gill, Peter (2011). Nyanser av våld, maktlekar och mobbning. I Sannie Wedberg (red.). *Angeläget om maktlekar – en antologi*. Stockholm: ALMAeuropa.

Hörnqvist, Magnus (1996). *Foucaults Maktanalys*. Stockholm: Carlsson Bokförlag. Citerar Foucault, Michel (1980). *Viljan att veta*. Södertälje.

Hörnqvist, Magnus (2014). *En annan Foucault: maktens problematik*. Stockholm: Carlssons bokförlag.

Johansson, Inge (2011). *Fritidshems pedagogik: Idé, ideal, realitet*. Stockholm: Liber.

Klefbom, Jenny (2011). Maktlekarnas psykologi. I Sannie Wedberg (red.). *Angeläget om maktlekar – en antologi*. Stockholm: ALMAEuropa.

Lerner, Tomas (2011). När skolbarnens lek blir till våld. *Dagens nyheter*, 13 september. <http://www.dn.se/insidan/nar-skolbarnens-lek-blir-till-vald/>

Patel, Runa och Davidson, Bo (2011). *Forskningsmetodikens grunder. Att planera, genomföra och rapportera en undersökning*. 4. uppl., Lund: Studentlitteratur AB.

Skolministeriet (2011). Maktlekar i skolan. [radioprogram]. Sveriges Utbildningsradio, P4, avsnitt 5. Tillgängligt till: 2016-12-31.

Skolverkets (2009). *Allmänna råd och kommentarer*. Stockholm: Skolverket.

Skolverket (2012). Allmänna råd för arbetet mot diskriminering och kränkande behandling. Stockholm: Skolverket. (Elektronisk) Tillgänglig: <http://www.skolverket.se/om-skolverket/publikationer/visa-enskild-publikation?_xurl=http%3A%2F%2Fwww5.skolverket.se%2Fwtpub%2Fws%2Fskolbok%2Fwtpubext%2Ftrycksak%2Fblob%2Fpdf2798.pdf%3Fk%3D2798> nedladdat (2014-02-23).

Skolverket (2013). Redovisning av uppdrag om s.k. maktlekar. (Regeringsuppdrag, Dnr 01-2013:128) (Elektronisk) Tillgänglig: <<http://www.skolverket.se/publikationer?id=2978>> nedladdat (2015-03-15).

Svensson, Gert (2010a). Levin: Maktlekar är ett bra ord. Det blir mycket våld, och många blir kränkta. *Dagens nyheter*, 10 maj. <http://www.dn.se/insidan/levin-maktlekar-ar-ett-bra-ord-det-blir-mycket-vald-och-manga-blir-krankta/>

Svensson, Gert (2010b). När leken på skolgården blir förtryck. *Dagens nyheter*, 10 maj.

<http://www.dn.se/insidan/nar-leken-pa-skolgarden-blir-fortryck/>

Utbildningsdepartementet (2011). *Förnyat uppdrag för att stärka skolans värdegrund och arbete mot diskriminering och kränkande behandling* (Regeringsbeslut I:17., U2011/567/S, U2011/2649/S). Stockholm: Regeringskansliet.

Wedberg, Sannie., Mohr, Sanna & Koch, Stefan (2010). *Maktlekar*.

Det dolda gruppvåldet bland unga. Borås: Bilda Förlag. (Elektronisk) Tillgänglig:

<http://www.almaeuropa.org/Maktlekar_kap1_3.pdf> (2015-04-19).

Wedberg, Sannie (2010). Chatt om makt, våld och lek på skolgården. *Dagens nyheter*, 11 maj.

<http://www.dn.se/nyheter/chattarkiv/chatt-om-makt-vald-och-lek-pa-skolgarden/>